

Forord

Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sortehavsstudier blev oprettet i begyndelsen af 2002 som et tværfagligt forskningssamarbejde mellem arkæologer, filologer og historikere med henblik på udforskningen af den græsk-romerske kultur omkring Sortehavet og dennes møde med de forskellige lokale kulturer. Den 29. november 2003 var Centret vært for seminaret "Mennesker og guder ved Sortehavets kyster", der var det andet i en række formidlende, dansksprogede seminarer. Med denne bog offentliggøres seminarets fem bidrag (Vladimir Stolbas i dansk oversættelse).

Man skal bare åbne for dagens nyhedsstrøm for at få bekræftet, at religion er potentielt konfliktstof, når flere kulturer og etniske grupperinger kommer i kontakt med hinanden. Og da Sortehavsområdet er et klassisk kulturmødeområde, på en gang randområde for Perserriket, den eurasiske steppes nomadestammer og den græsk-romerske verden, faldt valget af tema til centrets andet årsmøde på det centrale spørgsmål: hvordan så situationen ud ved Sortehavets kyster i græsk-romersk tid? Var de forskellige etniske gruppers religiøse praksis isoleret fra hinanden? Dominerede kolonisterne de lokale og påtvang dem deres religion? Eller indoptog de nyankomne de lokales guder, sæder og skikke? Eller blev der skabt helt nye blandingsfænomener af kreoliserende eller synkretistisk art?

Det første bind af *Sortehavsstudier* var primært baseret på de skriftlige kilder. Konklusionen på dette bind var bl.a., at anvendelse af denne kildegruppe skal suppleres med arkæologisk kildemateriale. Det andet bind tager i højere grad udgangspunkt i disse lokale, materielle kilder. Men det er dog ikke til at komme helt uden om de antikke forfattere. Flere af bogens artikler tager derfor fat i de klassiske fortællinger om den lokale tauriske gudinde Parthenos, der modtog menneskeofre (Herodot 4.103; Euripides, *Ifigeneia i Tauris*), og om de lokale fyrster, der blev dræbt af deres egne som straf for deres indvielse i græske kulturer (Herodot 4.76 [Anacharsis] og 4.78-80 [Skyles]). Men det billede, der tegnes i disse skriftlige kilder, viser sig også her tendentiøst, idet de er mere optaget af at vise, hvor forskellige grækerne, civilisationens bannerførere, er fra "barbarerne" end af at skildre virkeligheden, som den var. Det er derfor nødvendigt at analysere teksterne i deres geografiske, tidsmæssige (og etniske) kontekst og samtidigt supplere med materielle kilder, der bidrager med et væsentligt korrektiv til forståelsen af religion og kult i mødet mellem de forskellige kulturer.

Fælles for de fem artikler er, at de konkluderer, at virkeligheden var meget mere mangfoldig, end de antikke forfattere lod ane. *In casu* kult og religion skyldes det ikke, at grækerne mødte op med et bevidst ønske om fredelig, økumenisk sameksistens. Det var snarere et konkret resultat af skiftende lokale magtforhold og i sidste ende en effekt af århundreders samliv, der under visse omstændigheder kunne føre både til udvikling af kreole kulturer og egentlig synkretisme.

I de fire første artikler arbejdes med de nordlige kyster, hvor grækerne skulle agere i en verden befolket af skythiske nomadestammer og fastboende taurer.

George Hinge drøfter, hvorfor græske sjælerejser i bred forstand især blev henført til Sortehavsregionen. Skyldtes det indflydelse fra skythisk shamanisme, som nogle forskere har hævdet? Eller var det et græsk fænomen? Som allerede Herodot knytter Hinge forestillingerne om sjælerejser og sjælens overlevelse efter døden sammen med pythagoræisme, orficisme og Dionysos-kulten. Han henviser til, at disse sekter især florerede i Sortehavsregionen mod nordøst og i Magna Græcia mod vest. Ja, de ældste arkæologiske belæg for sammenknytningen af orficisme og dyrkelsen af Dionysos som Bakchos med en dualistisk sjælelære finder vi i det senarkaiske Olbia ved Sortehavets nordkyst. Hans forklaring på dette fænomen er, at begge områder var randområder af den græske kultur, for, som han skriver, så stimulerede det utvivlsomt forestillingerne om liv og død at være blandt fremmedartede folkeslag. Han er dog åben for at se inspiration fra skytherne, selv om selve drivkraften til udviklingen af disse forestillinger lå i den græske kultur selv.

Pia Guldager Bilde påpeger den manglende overensstemmelse mellem mange sortehavsforskeres opfattelse af byernes urbane landskab og så de faktiske fund, hvad angår tilstedeværelsen af store, prangende templer. En gennemgang af de væsentligste træk i udviklingen af den græske tempelarkitektur i den nordlige del af Sortehavsregionen, hvor templer er bedst dokumenteret, viser, at templerne generelt var få og små, opført af forgængelige materialer og konservative, ja provinsielle i både udformning og arkitektonisk stil. Det er således et meget andet billede der tegner sig, end det vi kender fra for eksempel Magna Græcia. Årsagen hertil drøftes indgående, og hun fremhæver en mangfoldighed af forklaringer. Inspiration fra det lokale miljø medinddrages som et element i diskussionen. I flere byer ses kultbygninger erstattet af askehøje. De afspejler en forandret rituel praksis og de viser, at sortehavsgrækerne ikke blot var åbne over for andre ritualer men også for anderledes måder at markere deres helligdomme på i bybilledet.

Vladimir Stolba bidrager med en nærmere undersøgelse af de to vigtigste guder i byen Chersones' *pantheon*. Chersones var den eneste doriske koloni i den

nordlige del af Sortehavet, grundlagt i slutningen af det 5. århundrede f.Kr. fra Herakleia Pontike på Sortehavets sydkyst. Byens vigtigste gudinde, Parthenos, var efter al sandsynlighed overtaget fra de lokale, tauriske stammer, der beboede området, da de græske kolonister ankom. I løbet af byens første hundrede år helleniseredes gudinden gradvist og antog efterhånden skikkelse som den græske gudinde Artemis – dog uden de to smeltede fuldstændigt sammen. Parthenos var gudinde for byen, mens den græske helt, Herakles, blev den primære beskytter af byens landbrugsland, *chora*. Herakles blev muligvis ført med fra moderbyen, Herakleia, som han gav navn, og for hvilken han var skytsgud. Herakles havde dog også en fortid i Skythien, da han allerede hos Herodot optræder som stamfar til skytherne efter hans formæling i en hule med en kvinde, hvis ben udgjordes af slanger, et sikkert tegn på hendes *autoktone* oprindelse. Denne græske myte om skythernes oprindelse, som drøftes indgående allerede i George Hinges bidrag, kunne opfattes som en sammensmeltning af græsk og skythisk. Det er i den forbindelse interessant, at den skythiske elite siden hen optog denne myte, idet nogle af deres konger stolt henviste til deres nedstamning fra Herakles.

Lise Hannestad stiller skarpt på de mere ydmyge manifestationer af de græske kolonisters omgang med gudebilleder i form af masseproducerede terrakottafigurer og *-protomer*. De findes i stort antal i mange forskellige kontekster, i både huse, helligdomme og grave gennem hele antikken. De giver et godt indtryk af de forskellige gudernes vekslende popularitet. Mange figurer har penderter i Middelhavsområdet, men der findes også eksempler på særlige typer, som eksempelvis den vingede unge mand med høj hovedbeklædning, *polos*, som udelukkende er fundet i Sortehavsområdet. Måske har vi hér en fremstilling af en guddom, hvis ikonografi blev skabt ved Sortehavet?

Med den sidste artikel vendes blikket mod Sortehavets sydlige kyst. Jakob Munk Højte drøfter hér de tre tempelstater, Komana Pontike, Zela og Ameria, beliggende i landskabet Pontos i Sortehavets sydøstlige hjørne. Pontos var i hellenistisk tid centrum for et etnisk meget sammensat kongedømme, hvis magt med tiden kom til at strække sig over det meste af Sortehavsregionen. Den etniske diversitet kommer også til udtryk i det religiøse liv. Langs kysten i byerne oprindeligt anlagt af græske kolonister dyrkede man hovedsagelig de græske guder dog med enkelte ikke-græske tilføjelser, men inde i landet fortsatte gamle anatolske og persiske kulturer igennem hellenistisk og romersk tid. Bedst kendt er kulturerne for Ma, Anahita og Mēn, der var organiseret i selvstændige samfund bestående af præster og tempelslaver, som dyrkede hellige jorde ejet af templet. Det er imidlertid ofte vanskeligt at trænge til bunds i oprindelsen og betydningen af tempelstaterne og guderne, der blev tilbedt i dem, da de skriftlige overle-

veringer er skrevet af grækere for et græsktalende publikum på et tidspunkt, hvor kulterne allerede havde været under græsk påvirkning i længere tid. Man må derfor være opmærksom på, hvad der er de græske forfatteres fortolkninger af fremmede religiøse forestillinger, og hvad der er udtryk for faktisk hellenisering eller synkretisme mellem græske, anatolske og persiske kulturer.

Alle fem artikler vender primært kikkerten mod den kreative sammenblanding af de forskellige kulturer. Det er symptomatisk for forskningen i de seneste år, at der er en større villighed til at se andre kulturers bidrag til den græske kultur. Dette er i globaliseringens tidsalder en indlysende reaktion på et indgroet hellenocentrisk perspektiv, der gennem århundreder har domineret udforskningen af de mediterrane oldtidskulturer. Det betyder dog ikke, at man skal underbetone, at den græske kult og religion ved Sortehavet havde sine rødder i den mediterrane kultur. I sidste ende må målet være hverken at studere religion og kult (eller andre kulturelle manifestationer for den sags skyld) udelukkende indefra (fra en græsk synsvinkel) eller udelukkende udefra (fra "de andres" synsvinkel), men *ovenfra*. Ét er dog sikkert, at der skal megen forskning til endnu, før vi fuldstændigt får kortlagt kompleksiteten i den gensidige påvirkning blandt de mangfoldige kulturer ved Sortehavet.

Pia Guldager Bilde og Jakob Munk Højte